

УДК 37.03:378.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.2>**Г. П. Апалат**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка**О. П. Максимова**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 2
Донецького національного медичного університету

ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗВО

Стаття присвячена одному із факторів, що зумовлюють процес вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів в умовах сучасної вищої школи, – вмотивованому ставленню студентів до своєї навчальної діяльності. Розглянуто складники навчальної мотивації та визначено умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів. Розкрито поняття «мотивація», досліджені структура й аспекти мотиваційної сфери. У статті представлена класифікація мотивів та їх сутність стосовно навчальної діяльності студентів. Зазначено, що навчальна мотивація сприяє формуванню пізнавальної активності, розвитку мислення, набуття знань, необхідних для успішної професійної діяльності особистості. Висока позитивна мотивація також може відігравати роль компенсуючого фактору у разі низьких спеціальних здібностей. Проаналізовано мотиви, що проявляються під час будь-якої діяльності особистості. Визначено, що мотиви поділяються на пізнавальні і соціальні та мають неоднакові прояви у навчальному процесі. Для потреб дослідження навчальної діяльності студентів запропоновано адаптувати структуру мотивації Т. Томашевського, яка включає мотиви: вигоди, безпеки, зручності, задоволеності та нівелювання. Відзначено, що одним із важливих аспектів мотиваційної сфери є спрямованість активності на предмет, внутрішній психічний стан людини – мотивація досягнення. При цьому слід зазначити, що в основі мотивів діяльності та поведінки особистості перебувають потреби, «які перетворюються на мотиви під час зустрічі з об'єктом діяльності чи стимулом». Доведено, що є тісний взаємозв'язок між ефективністю навчального процесу і дією мотивуючих чинників. Мотивація значно зростає, коли студенти розумітимуть існування тісного взаємозв'язку між предметом, який вивчають, та своєю майбутньою професією. Проте підкреслено, що дуже сильна мотивація може призвести до станів афектів, стомлюваності, коли мотиви, прагнення, наміри, бажання, потреби суб'єкта навчання не задовольняються в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: навчальна мотивація, мотив, навчальна діяльність, студент, потреби, ефективність.

Постановка проблеми. Досліджуючи проблеми становлення висококваліфікованих фахівців у ЗВО, зазначимо, що процес вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів в умовах сучасної вищої школи досить складний і зумовлений багатьма факторами. Одним з них є вмотивоване ставлення студента до своєї навчальної діяльності. Навчальна мотивація сприяє формуванню пізнавальної активності, розвитку мислення, набуття знань, необхідних для успішної професійної діяльності особистості.

Окрім того, є думка, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсуючого фактору у разі низьких спеціальних здібностей (А.А. Мотков). Тому дослідження особливостей мотивації до навчальної діяльності студента та її структури, розуміння мотивів, які спонукають до подальшої роботи, може вплинути на підвищення ефективності навчання студента у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням мотивації діяльності людини займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених (С.Л. Рубінштейн, Л.І. Божович, О.Г. Ковальов, О.М. Леонтьєв, К.К. Платонов, В.С. Мерлін, В.К. Вільнопас, Д. Аткинсон, К. Мадлен, Ю. Роттер, К. Роджерс та інші). Для визначення ефективності процесу формування позитивної навчальної мотивації студентів важливими є праці Ю.К. Бабанського, М.І. Алексєєвої, О.В. Гилюн, Е.Б. Єгорової, М.М. Заброцького, Є.І. Ільїна, А.К. Маркової та інших.

Мета статті – проаналізувати складники навчальної мотивації та визначити умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Мотивація – система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Вона

ґрунтується на мотивах, під якими маються на увазі конкретні спонукання, стимули, які змушують особистість діяти і здійснювати вчинки [1]. Якщо говорити про мотивацію студентів, то вона являє собою процеси, методи і засоби їх спонукання до пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти. Серед мотивів можуть виступати в зв'язці емоції і прагнення, інтереси і потреби, ідеали і установки.

О.М. Леонт'єв стверджує, що людина під впливом певного мотиву розпочинає виконувати дії, щоб досягти певної мети, а потім – заради самих дій через те, що мотив змінився на мету.

На думку Е.Б. Єгорової, мотиви, як психологічні фактори людської діяльності, посідають провідне місце в структурі особистості і визначаються як внутрішня сила, що виникає на основі почуттів та думок людини і збуджує її до тієї чи іншої діяльності, скерованої на задоволення її потреб [2].

У своїй структурі мотивації В.С. Мерлін виділяє насамперед первісний фактор – стан потреби та її усвідомлення. Адже усвідомлення потреби є важливою умовою виникнення цілі, яка стає діючою тільки у разі впевненості в її досягненні. Оптимізація досягнення своїх цілей нерозривно пов'язана з певними емоціями, які визначають спрямованість такої активності. Якщо всі ці фактори у своїй сукупності призводять до вольової дії, яка викликає певну активність суб'єкта зі здійснення ним конкретної діяльності, тоді можна говорити про його мотивації [3].

Н.Г. Сидорчук визначає мотив як досить складне утворення, яке вміщує різні види спонукань: потреби, прагнення, цілі, установки, ідеали. Поняття «мотив» означає спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб говорити про його мотивації [4].

У процесі вивчення розмаїття складників мотивації Т. Томашевський дійшов висновку, що під час будь-якої діяльності проявляються 5 загальних мотивів: вигоди, безпеки, зручності, задоволеності та нівелювання у колективі [5]. Розглянемо сутність зазначених мотивів стосовно навчальної діяльності студентів.

Мотив вигоди полягає в отриманні винагороди за результати навчання. У це поняття входить і матеріальна користь (стипендія, отримання в перспективі гідної роботи) і соціальна користь (самоствердження в колективі, професійна гордість).

Мотив безпеки полягає у прагненні уникнути будь-яких небезпек (позбавлення стипендії, нескладання іспиту, втрата авторитету, поваги як з боку сокурсників, так і з боку викладачів, відрахування із закладу освіти за недисциплінованість тощо).

Мотив зручності проявляється в намірі вибрати більш легкий засіб виконання завдання, який потребує менш енергетичних затрат, менш пси-

хічного напруження. Такими засобами зазвичай є не ті, що об'єктивно є найпростішими або необхідними в певну мить, а ті, для виконання яких студент уже має певні навички.

Мотив задоволення проявляється в отриманні задоволення від результату та процесу навчання. Прояв мотиву задоволення залежить від ціннісних критеріїв та схильностей студента.

Мотив «нівелювання» проявляється у намірі діяти відповідно до того, який спосіб дій є прийнятним у такому навчальному соціумі, окремій групі. У цьому разі студент не очікує винагороди, він намагається приєднатися до думки оточуючих, він усвідомлює, що оточуючі щось від нього чекають. Водночас мотив «нівелювання» може мати негативні наслідки. Процес нівелювання проковує створення негативного соціально-психологічного клімату.

Одним із важливих аспектів мотиваційної сфери є спрямованість активності на предмет, внутрішній психічний стан людини – мотивація досягнення [6]. Мотивація досягнення орієнтована на ціль. Ціль – це уявлення людини про ідеальний або бажаний результат її діяльності [7; 8], у тому числі проміжний, що розглядається як етап досягнення предмета потреби. У навчальній діяльності студентів мотивом є їх спрямованість на окремі сторони навчального процесу, тобто спрямованість студентів на оволодіння знаннями. Для того щоб реалізувати мотив, опанувати прийоми самоосвіти, треба поставити й виконати багато проміжних цілей: навчитися бачити віддалені результати своєї навчальної діяльності, підкорити їм етапи сьогоденної навчальної роботи, ставити мету виконання навчальних дій, мету їхньої самоперевірки й тому подібне.

Ще один бік мотиваційної сфери навчальної діяльності – інтерес до навчання. Основною рисою інтересу називають емоційну забарвленість.

Розглядаючи мотиваційну сферу, А.К. Маркова виділяє стійку і ситуативну мотивацію, вказує на важливість їх сформованості, а також на наявність знань і ціннісних орієнтацій студентів.

Т.І. Левченко пропонує враховувати так звані внутрішні мотиви, які існують у самому навчальному процесі: залучення до одержання нових знань, ліквідація незнання, оволодіння певним обсягом інформації, новими вміннями і навичками, та зовнішні мотиви, які перебувають поза навчальною діяльністю, соціальна мотивація, тобто мотивація, яка пов'язана з перспективним розвитком особистості студента, його успіхами, самоактуалізацією, самореалізацією, самоствердженням, суспільним схваленням, професійними намірами і планами на майбутнє.

На важливість самостійного отримання знань звертає увагу й відомий американський учений і педагог Д. Пойа: «Для того щоб вивчення

було найбільш ефективним, учень повинен самостійно відкрити якомога більшу частину вивчаючого матеріалу, можливу за таких обставин» [9]. Розуміння значущості інформації для суб'єкта учіння впливає на мотивацію учіння. Від того, як сформована мотивація, залежить результативність навчального процесу, адже мотивування забезпечує його «системну якість».

До видів мотивів можна віднести також пізнавальні й соціальні мотиви. Якщо в студента в ході навчання переважає спрямованість на зміст навчального предмета, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів. Якщо в студента виражена спрямованість на іншу людину в ході навчання, то говорять про соціальні мотиви. І пізнавальні, й соціальні мотиви можуть мати різні рівні: широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями, фактами, законамирностями), навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів добування знань, прийомів самостійного придбання знань), мотиви самоосвіти (орієнтація на придбання додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми самовдосконалення). При цьому соціальні мотиви можуть мати такі рівні: широкі соціальні мотиви (обов'язок, відповідальність, розуміння значимості навчання), вузькі соціальні (прагнення зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їх схвалення).

Різні мотиви мають неоднакові прояви у навчальному процесі. Наприклад, широкі пізнавальні мотиви проявляються в схваленні рішення завдань, у звертаннях до викладача за додатковими відомостями; навчально-пізнавальні – у самостійних діях, у пошуку різних способів розв'язання, у питаннях до викладача про порівняння різних способів роботи; мотиви самоосвіти виявляються у зверненнях до викладача із приводу раціональної організації навчальної праці.

Проте надмірна негативна мотивація, на думку Т.І. Левченко та інших педагогів-практиків, може бути занадто великою порівняно з реальними навчальними можливостями студентів. Перевантаження роботою спричиняє зниження відповідальності студентів за результати своєї діяльності, створює умови для формального ставлення до навчання. Відзначається, що дуже сильна мотивація призводить до станів афектів, стомлюваності, коли мотиви, прагнення, наміри, бажання, потреби суб'єкта навчання не задовольняються в процесі навчальної діяльності. Типовими є мотиваційні конфлікти, коли не співпадають мета і конкретні результати, які отримує студент; коли завдання, які виконують студенти, однотипні, нецікаві, не викликають інтересу або не чітко сформульовані цілі матеріалу, який пропонується для самостійного опрацювання. Переважання мотивів вимушеності під час індивідуальної роботи вказує

ще й на неусвідомленість молодими людьми конкретної дальньої перспективи використання отриманих знань, умінь і навичок у майбутньому. Спад мотивації у студентів може викликатися певним дублюванням тем шкільної програми, відсутністю ситуативності, коли у завданнях немає елемента творчості, що, своєю чергою, не дає можливості студентам повністю розкрити свій інтелектуальний потенціал, максимально реалізувати особистісні здібності. Є випадки грубого тиску викладача на студентів, завдяки якому він намагається покращити рівень знань студентів, викликаючи, таким чином, зворотну реакцію – відверте небажання працювати, а тим більше активно й творчо.

Розглядаючи проблему навчальної мотивації, важливим постає питання її взаємозв'язку з потребами, адже мотивація є рушійною силою людської поведінки і початком процесу засвоєння, який завжди пов'язаний з потребою як однією з умов розвитку особистості [10]. Більше того, якісне засвоєння матеріалу стає неможливим, якщо у студентів відсутні «потреби в знаннях, у пізнанні навколишньої дійсності» [9], які слугують важливим стимулюючим фактором навчання. При цьому слід зазначити, що в основі мотивів діяльності та поведінки особистості перебувають потреби, «які перетворюються на мотиви у разі зустрічі з об'єктом діяльності чи стимулом».

Мотивація значно зростає, коли студенти розумітимуть існування тісного взаємозв'язку між предметом, який вивчають, та своєю майбутньою професією. Сукупність таких стійких провідних мотивів, які орієнтують діяльність особистості студента, виражають його бажання займатися самовдосконаленням у вибраній галузі діяльності, сприяє підвищенню ефективності під час вивчення певного предмета. Таким чином, є тісний взаємозв'язок між ефективністю навчального процесу і дією мотивуючих чинників.

Висновки. Одним із факторів, що зумовлюють процес вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів в умовах сучасної вищої школи, є вмотивоване ставлення студента до своєї навчальної діяльності. Мотивацію до навчання ми визначаємо як специфічну активність студента, в основі якої лежать його різноманітні мотиви, емоції та потреби, які мають для нього певне значення. Для потреб дослідження навчальної діяльності студентів пропонуємо адаптувати структуру мотивації Т. Томашевського, яка включає мотиви: вигоди, безпеки, зручності, задоволеності та нівелювання. Мотиви поділяються на пізнавальні і соціальні та мають неоднакові прояви у навчальному процесі. Виходячи з наведеного та наших наукових інтересів, вважаємо доцільним подальше дослідження мотивації студентів ЗВО з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студента.

Список використаної літератури:

1. Вихонский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс : учебник. Москва, 1995. 308 с.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
3. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. Пермь, 1971. 120 с.
4. Онучак Л.В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. канд. пед. наук за спеціальністю : 13.00.04. Київ, 2002. 21 с.
5. Котик М.А. Психология и безопасность. Таллин : Валгус, 1989. 448 с.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х т. / Пер. с нем.; под ред Б.М. Величковского. Москва : Педагогика, 1986. Т. 1. 408 с., Т. 2. 392 с.
7. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Пер. с польск. Г.Е. Минца, В.Н. Поруса ; под ред. Б.В. Бирюкова. Москва : Прогресс, 1979. 504 с.
8. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. Москва : Книга по требованию, 2012. 270 с.
9. Пойа Д.М. Математическое открытие. Москва : Наука, 1970. 452 с.
10. Батищева И.Р., Александров Д.Н. Мотивация и интеллектуальная самостоятельность студентов в процессе обучения иностранному языку во втузе. Профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам в вузе : межвуз. сб. науч. тр. Пермь. Перм. гос. ун-т им. А.М. Горького, 1983. С. 124.

Apalat H., Maksymova O. Definition of motivation peculiarities of students' education in higher school institutions

The article deals with one of the factors that predetermine the process of enhancing would be specialists training in higher school institutions i.e. motivated attitude of students towards their educational activity. Constituent units of learning motivation are studied and the conditions that influence the formation of positive motives of students' learning activity are defined. The meaning of the term "motivation" is exposed, the structure and aspects of the sphere of motivation are studied. Classification of motives is presented and their meaning in conformity with students' educational process is shown. It is noted that learning motivation assists the formation of cognitive activity, development of thinking, gaining knowledge necessary for person's successful professional activity. High positive motivation can also be a compensative factor in case of insufficient special capabilities. In addition, motives that show up during any activity of a person are analyzed. It is stated that motives are classified as cognitive and social. For effective research of students' learning activity, it is suggested to adapt the motivation structure of T. Tomashevskyi, which comprises the following motives: motive of benefit, safety, convenience, satisfaction and leveling. Motivation of achievement is marked as one of the important aspects of the sphere of motivation. The notion involves orientation of activity towards a subject, person's internal mental condition. It is worth mentioning that needs "which are transferred into motives at the meeting with the object of activity or stimulus" form the basis of motives of person's activity and behavior. The existence of close interrelation between the efficiency of the educational process and the action of motivating factors is proved. Motivation will enhance significantly when students realize that the subject they study and their future profession are closely interrelated. However, it is underlined, that a very strong motivation can lead to the state of affect (temporal insanity), fatigue when the motives, aspirations, intentions, wishes, needs of a subject of training are not satisfied in the educational process.

Key words: learning motivation, motive, educational activity, student, needs, efficiency.